

Цитування:

Слівінська А. Ф., Сапелкіна З. П. Віденський модерн в оптиці філософії емпіріокритицизму Е. Маха (частина I). *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2024. № 2. С. 139–144.

Slivinska A., Sapyelkina Z. (2024). Viennese Modern in Optics of E. Mach's Philosophy of Empirio-Criticism (Part I). *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal*, 2, 139–144 [in Ukrainian].

Слівінська Аліна Францівна,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри графічного дизайну
Національної академії керівних кадрів
культури мистецтв
<https://orcid.org/0000-0002-3317-1370>
aslivinska@dakkim.edu.ua

Сапелкіна Злата Петрівна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри креативних культурних
індустрій Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
<https://orcid.org/0000-0002-5051-2042>
zsapyelkina@dakkim.edu.ua

ВІДЕНСЬКИЙ МОДЕРН В ОПТИЦІ ФІЛОСОФІЇ ЕМПІРІОКРИТИЦИЗМУ Е. МАХА (частина I)

Мета роботи – представити філософську рефлексію стосовно дискурсу віденського модерну через використання наукової опції, зміну вузько спеціалізованого погляду і відповідно методів в оцінках художнього процесу. Проаналізувати науково-філософські погляди австрійського механіка, фізика, фізіолога, одного з фундаторів теорії емпіріокритицизму Е. Маха, визнаного символу світогляду, умонастроїв і духовних пошуків віденського модерну, задія поглиблення розуміння чинників і змісту основних ідей, настроїв, інтелектуальних пошуків епохи модерну. **Методологія дослідження.** Дослідження дискурсу віденського модерну здійснювалося шляхом застосування низки методів - історичного, аналітичного, структурного, символіко-алегоричного та ін. **Наукова новизна.** У статті вперше у вітчизняній гуманітаристиці розглядається феномен віденського модерну в оптиці філософії емпіріокритицизму Е. Маха. **Висновки.** Світоглядні засади віденського модерну складаються в діапазоні ілюзорного і матеріального світу, який був представлений у філософії емпіріокритицизму Е. Маха. Концепція чуттєвого сприйняття Е. Маха, яка отримала назву філософського імпресіонізму стає онтологічною основою віденського імпресіонізму з характерним зображенням в живопису вражень і комплексів чуттєвого сприйняття, а не предметів, з усвідомленням власного Я як сукупності вражень. Віденський модерн відмовляється від статичного чуттєво-матеріального світу природи і прагне відобразити мінливу, плину гаму світу відчуттів. Виводить на перший план колір, переривчастість штрихів, розмитість ліній і самого зображення, «плинність», відсутність чітких контурів, які й створюють ефект «ефемерності буття». Концепція особистості як мінливості «Я», сформульована Е. Махом, є однією із засад творчості модерністів. Криза особистості та ідентичності супроводжується естетичним ескапізмом у сфері гранично еротизованого мистецтва, пов'язаного з «новою чуттєвістю» і новим розумінням тілесності в пошуках нового розуміння Я.

Ключові слова: віденський модерн, Е. Мах, Е. Шиле, криза ідентичності.

Slivinska Alina, PhD in Philosophy, Assistant Professor, Institute of Design and Advertising, National Academy of Culture and Arts Management; Sapyelkina Zlata, PhD in Philosophy, Assistant Professor, Institute of Practical Cultural Studies and Art Management, National Academy of Culture and Arts Management

Viennese Modern in Optics of E. Mach's Philosophy of Empirio-Criticism (Part I)

The purpose of the article is to present a philosophical reflection on the discourse of Viennese modern through the use of a scientific option, a change in a narrowly specialised view and, accordingly, methods in the assessment of the artistic process. To analyse the scientific-philosophical views of the Austrian mechanic, physicist, physiologist, one of the founders of the theory of empirio-criticism E. Mach, a recognised symbol of the worldview, mindsets and spiritual searches of Viennese modern, in order to deepen the understanding of the factors and the content of the main ideas, attitudes, intellectual searches of the modern era. **Research methodology.** The study of the discourse of Viennese modern was carried out by applying a number of methods – historical, analytical, structural, symbolic-allegorical. **Scientific novelty.** In the article, for the first time in domestic humanities, the phenomenon of Viennese modernism is considered

in the light of E. Mach's philosophy of empirio-criticism. **Conclusions.** The worldview foundations of Viennese modern consist of the range of the illusory and material world, which was presented in the philosophy of empirio-criticism of E. Mach. E. Mach's concept of sensory perception, which received the name of philosophical impressionism, becomes the ontological basis of Viennese impressionism with a characteristic depiction in painting of impressions and complexes of sensory perception, not objects, with the awareness of one's own self as a collection of impressions. Viennese modern rejects the static sensual and material world of nature and strives to reflect the changing, flowing gamut of the world of sensations. Brings to the fore the colour, the discontinuity of the strokes, the blurring of the lines and the image itself, "fluidity", the absence of clear contours, which create the effect of "the ephemerality of being". The concept of personality as the variability of the "I", formulated by E. Mach, is one of the foundations of modernist creativity. The crisis of personality and identity is accompanied by aesthetic escapism in the field of highly eroticised art, associated with a "new sensuality" and a new understanding of corporeality in search of a new understanding of the Self.

Keywords: Viennese modern, E. Mach, E. Schiele, identity crisis.

Актуальність теми дослідження. Віденський модерн, попри коротку тривалість (1890/7–1910/14/18) і просторову локальність представляє феномен, що виходить за межі власне мистецтва, включаючи філософську, наукову, суспільно-політичну думку, але також відображає соціокультурні, художньо-естетичні та етичні трансформації, що відбулися межі XIX–XX століть, і передвизначили певною мірою подальший розвиток мистецтва і культури. І тому цей феномен до сьогодні не втрачає своєї актуальності і потребує ґрунтовного осмислення, виявлення, опису та аналізу зв'язків, взаємовідносин та взаємозумовленостей, що пронизують модерн, для розуміння розвитку сучасного мистецтва.

Аналіз досліджень і публікацій. В українській науці названі проблеми перебувають у полі наукових досліджень О. Шевченка, В. Федя, В. Костюка, В. Денисенка, В. Моренця та інших науковців, які працюють над розробкою концептуальних підходів до визначення сутності та виявлення чинників формування модерну в контексті культури межі XIX–XX ст. Важливими для розуміння глибинної сутності мистецького явища модерну є твори іноземних учених: Карла Зигмунда, Шарлотти Ешбі, Клауса Х. Карла, Вікторії Чарльз, Лізи Флорман, Чуді-Мадсен Стефана, Діани Сільверторн, Петро Верго, Річарда Воррена, Стівен Хеллер, Сеймур Чваст та ін.

Мета роботи – представити філософську рефлексію стосовно дискурсу віденського модерну через використання наукової опції, зміну вузько спеціалізованого погляду і відповідно методів в оцінках художнього процесу; проаналізувати науково-філософські погляди австрійського механіка, фізика, фізіолога, одного з фундаторів теорії емпіріокритицизму Е. Маха, визнаного символу світогляду, умонастроїв і духовних пошуків віденського модерну, задля поглиблення розуміння чинників і змісту

основних ідей, настроїв, інтелектуальних пошуків епохи модерну.

Виклад основного матеріалу. Сучасний австрійський філософ, історик філософії Р. Халлер, з ім'ям якого пов'язане осмислення австрійської філософії як самостійного і оригінального напрямку європейської і світової філософської думки, її характерними рисами вважає: антикантіанство, антиідеалізм та антиіраціоналізм; прагнення до побудови наукової філософії та визнання природничих наук як зразка науковості; емпіризм як загальна теоретико-пізнавальна та методологічна програма; установка на аналітико-критичне дослідження мови, використання логічного аналізу мови, як методу вирішення або усунення філософських проблем [2; 3].

Всі ці ознаки в тій чи іншій мірі, на нашу думку, визначають й особливості філософії емпіріокритицизму Е. Маха, яка отримала визнання практично всіх відомих на той час фізиків і дослідників природи і стала провідною науково-філософською концепцією кінця XIX – початку XX ст. Сучасники висунуті емпіріокритиками ідеї сприйняли, як революцію у філософії природознавства. Так, релятивістська фізика Е. Маха, справивши вплив на А. Ейнштейна, проклала шлях до створення філософського фундаменту загальної теорії відносності та формування принципів нової фізики [9].

В австрійській філософії межі XIX–XX ст. актуалізуються такі ключові проблеми: критика німецької філософії і культури, криза особистості, констатована Е. Махом у тезі приреченості «Я» до загибелі, та набуття ідентичності, критика мови, яка стала предметом рефлексії в контексті дискусій не лише щодо національної ідентичності, а й щодо широкого спектру ідентичностей на різних рівнях: політичному, світоглядному, психологічному, національному, мовному тощо. Дискусії з усіх цих проблем знайшла відображення у віденському модерні, представники якого намагається вирішити їх

різними мистецькими засобами, але з використанням базових установок тогочасної європейської і австрійської філософії.

Головна філософська робота Е. Маха «Аналіз відчуттів і відношення фізичного до психічного» (1886) стає своєрідною настільною книгою віденського модерну. Так, австрійський критик Г. Бар, фундатор та ідейний натхненник «Молодого Відня» записує у своєму щоденнику: «В останні місяці багато читав Маха, книга «Аналіз відчуттів ...», що пролежала поза увагою п'ятнадцять років і за останні два роки раптово перевидана тричі, є, ймовірно, книгою, яка найкраще виражає наше світовідчуття, життєвідчуття нового покоління» [5, 121].

Він же проголошує емпіріокритицизм «філософією імпресіонізму», що, на його думку, найбільш адекватно виражає сутність австрійського, насамперед, віденського світовідчуття, «нервового до кінчиків пальців».

Теорію Е. Маха деякі з сучасних дослідників історії філософії називають філософським імпресіонізмом. На їхню думку, «філософський імпресіонізм» акцентує увагу на тому, що реальними є лише відчуття, і проблема передачі відчуттів є принципово важливою для відповіді на питання про те, як адекватно описувати дійсність. А застосування такого мистецтвознавчого поняття дозволяє аналізувати філософські новації в контексті тенденцій розвитку мистецтва й культури епохи модерну, досліджувати особливості художнього та філософського світосприйняття як єдиного феномену. Але цей термін, з огляду на його метафоричність, не набув достатнього поширення серед науковців і зазнав критики. Так, існувала думка, що поняття «філософський імпресіонізм», будучи запозиченим із мистецтвознавства, не розкриває сутність явища, а лише описує його зовнішню, контурну характеристику як феномена.

Сучасні мистецтвознавці стверджують, що психологія сприйняття Е. Маха стала основою віденського імпресіонізму, оскільки сприяла формуванню картини світу, згідно з якою весь світ розпадається на окремі враження, а «речей-самих-по-собі» просто не існує. А представники віденського модерну зображували не «речі-як-вони-є», а комплекси чуттєвого сприйняття. При цьому їх власне Я також розпадається на такі ж, пов'язані між собою враження, репрезентовані у продуктах художньої творчості.

Концептуально-ідейний каркас образного світу художньої творчості членів «Молодого Відня» і віденського модерну в цілому

спирається на філософію життя і емпіріокритицизм Е. Маха: світ як комплекс відчуттів, нове уявлення про людину і кризу особистості, неможливість Я, принцип економії мислення. Принцип не відокремленості суб'єкта та об'єкта, онтологічної рівноцінності психічної та фізичної реальності був сприйнятий поетами «Молодого Відня» як філософське виправдання їх естетичної програми. Вже у 1891 р. ключову вимогу цієї програми сформулював Г. Бар у роботі «Подолання натуралізму», здійснюючи критику останнього він закликав до зображення не «зовнішнього стану речей», а «внутрішнього стану душі».

У роботі «Аналіз відчуттів ...», по-суті, представлена антиметафізична філософія «чистого досвіду», оскільки в основі всіх явищ – факти чуттєвого світу, відчуття, які об'єднуються між собою найрізноманітнішим чином. Тобто, реально існує лише те, що дано нам у досвіді наших відчуттів, але цей досвід надає нам комплекс властивостей, але ніяк не уявлення про їхні «об'єктивні» носії.

Е. Мах виокремлює два комплекси елементів відчуттів, запозичуючи терміни «елемент» і «комплекс елементів» з хімії, але використовує їх стосовно сфери фізичного і психічного. Перший комплекс відчуттів, фізичні тіла, – це кольори, тони тощо, пов'язані між собою функціонально просторовими та часовими характеристиками. Другим комплекс, або «Я», - настрої, почуття, спогади, пов'язані з особливим, живим тілом. Матеріальні тіла, на об'єктивному існуванні яких наполягає матеріалізм, така ж сама фікція, як і «духовні сутності» ідеалістичної філософії; те й інше – лише тимчасові (чи нетривалі) вузли властивостей, що безперервно виникають і розпадаються, як візерунки у калейдоскопі.

Е. Мах, аналізуючи способи сприйняття світу, доходить висновку, що це не ми керуємо світом, а те, що ми бачимо, чуємо та відчуваемо, є ми самі, тобто ми, наші тіла - це сукупність відчуттів, й тим самим пропонує підхід до дійсності, згідно з яким «світ є мое відчуття». З філософії Маха випливало, що світ, дійсність як комплекс фізичних і психічних мінливих відчуттів представляє вічний і «динамічний потік», який на своєму шляху руйнує і знищує все, що видавалося постійним і незмінним.

Ідеї та речі, зокрема й автономний суб'єкт, суть лише «мінливі комплекси психофізичних елементів, тимчасові і недовготривалі пучки властивостей». А відтак світ є або ілюзією, яку наша свідомість сприймає за реальність, або

реальність, яку ми підмінили ілюзією. При цьому духовна субстанція така ж ілюзорна, як і матеріальна.

Виходячи з того, що світ складається з «елементів» – відчуттів, і намагаючись розібратися в питанні про відмінності між ідеями та реальністю, Мах дійшов висновку, що не має ніякого сенсу, з точки зору наукової, питання, що часто обговорюється, чи існує дійсний світ, або він є лише наша ілюзія, не більше як сон [6].

Е. Мах, не визнаючи в природі нічого, крім взаємозв'язку речей, закладає передумови для нового типу онтології, яку можна назвати реляційною, де відношення займає місце субстанції. З точки зору Маха, всі речі перебувають у постійному русі та зміні, все впливає на все, але цей видимий світ не є реальністю, хоч і здається нею. Ідеї релятивізму знайшли відображення у творчості О. Кокошки, а також вплинули на Л. Вітгенштейна.

Оголосивши світ «комплексом відчуттів» людського «я», що в будь-який момент є різним, вчений і філософ відобразив настрої, сприйняття, атмосферу епохи, заявляючи, що первинним є не я, а елементи (відчуття) [6]. Художники і літератори віденського модерну сприйняли це твердження, поставивши на чільне місце своєї творчості не особистість, «Я», а саме всі ці невловимо мінливі настрої, що уособлювали «дух епохи».

Е. Мах вважав, що його теорія більш повно і ґрунтовно представлена у пізній роботі «Пізнання і хибність. Нариси з психології дослідження» (1905), в якій проблема Я набуває подальшого розвитку. Мах вважає, що Я – це відносна єдність пов'язаних між собою елементів, що формується в результаті індивідуального досвіду. А індивідуальний досвід – це зв'язок психічного, безпосередньо відомого конкретній людині (наприклад, ідеї) та фізичного (жести, міміка, слова, фізичні дії). Тільки зв'язавши їх між собою Я може на підставі свого досвіду, що обіймає фізичне і психічне, зробити щось більше або менше [7].

Проблема Я пов'язана з розумінням шляхів виходу з кризи ідентичності австро-угорського соціуму, що було відображено у віденському модерні. Варто зауважити, що у сучасному науковому дискурсі ідентичність розуміється, не як фіксована даність, а як простір перетину та взаємодії між гетерогенними імпульсами і розглядається як процес постійного творення себе, трансформацій та модифікацій власної тожсамості. На думку британського соціолога, автора теорії культурної ідентичності С. Голла, ідентичність потребує реконцептуалізації як

«не есенціалістська, а стратегічна та позиційна категорія» [4, 3]. Важливим для нашого дослідження є твердження вченого, що «ідентичності ніколи не бувають монолітними, а у часи пізньої модерності вони стають дедалі більш фрагментованими та подрібненими, не є одиничними, а множино сконструйовані в результаті взаємного накладання різних, часом антагоністичних дискурсів, практик та позицій» [4, 4].

У віденському соціумі з'являється феномен, який вже в кінці ХХ ст. на новому рівні і в умовах поширення інформаційно-комунікативних технологій осмислювали філософи, психологи, соціологи й означили. Як множинність ідентичностей, множинність ідентичностей, гібридна ідентичність. Дослідники пишуть, що віденець кожного дня міг «приміряти» на себе як вбрання різні національності, а Г. Бар називав Відень «перехрестям культур».

Усвідомлення європейськими інтелектуалами і художниками неспроможності класичної раціональної культури досягнути і подолати кризу особистості і пов'язаною з нею кризу ідентичності, змушують їх не тільки звернутися до психоаналізу, який проголошує несвідомі інстинкти рушіями людської психіки і моделі поведінки, а й до теорії Е. Маха, що дозволяє зануритися у потік суперечливих суб'єктивних відчуттів, досліджуючи пориви власної душі.

Робота «Аналіз відчуттів та ставлення фізичного до психічного» є також і свідченням пошуків втраченого людського «я». У розумінні Маха Я – це невизначений і ймовірно-множинний суб'єкт, який не рівний самому собі і тому безперервно зникає і заново народжується зчепленням асоціацій. Межі нашого Я плінні і нестійкі, для нього характерна екстабільність як принципова неможливість привести всі його аспекти до єдиного центру. Кожної хвилини «я» розкладається на елементи і знову складається у нові конфігурації, жодної постійної основи і сутності у я не існує, і тому: «Наше Я, – констатує Мах, – врятувати неможливо», або «Я приречене на загибель», оскільки Я – це ж лише психофізичний комплекс, зв'язка або пучок переживань і відчуттів, безупинно мінливих залежно від їх характеру і поєднань, в які вони вступають. Я» існує лише завдяки здатності відчутти всі явища, які наше воно розчинило у всьому, що ми відчуваємо, чуємо або бачимо». Однак, за умови розуміння цієї істини «ми перестанемо надавати такого високого значення нашому Я, що постійно змінюється впродовж нашого індивідуального

життя», а інколи може бути частково, або й зовсім відсутнє» [6, 65]. Що свідчить про песимістичний дискурс осмислення кризи особистості.

У своїх відчуттях кожна людина індивідуальна, тому образ світу у всіх свій. Грань, що відокремлює індивідуальне Я від зовнішнього світу, є, згідно з Махом, мінливою, не має чітких обмежень і тому, залишаючись невизначеними, межі Я можуть бути настільки розширені, що включають весь всесвіт. А відтак простір особистості, будучи нескінченним, заповнюється все новими образами, і подібний маскарад продовжується впродовж всього життя й припиняється лише перед лицем смерті [6].

У віденському модерні новаторське бачення людського тіла як конвульсивного і невротичного, хворобливо-тендітного і сексуального, живого і страждального через душевні протиріччя, пов'язаними з підвладністю духу плотським пристрастям, представили у живописі такі найвідомішими художники віденського модерну як, Г. Клімт, Е. Шиле, Р. Герстль і О. Кокошка [1].

Так, спочатку Р. Герстль, а потім й інші відкривають нові засоби вираження тілесної експресії, якими були деструкція, ламані жести та ексцентрична міміка тощо, шокуючи еротичними зображеннями, трансформуючи норми моралі й ментальність європейців. Напружені та конвульсивні пози моделей у творчості художників служили виявленню глибинних шарів психіки, пригніченої сексуальності, витіснених бажань та конфліктів і свідчили про психологізм як ознаку віденського модерну.

Так, Е. Шиле, зображаючи ексцентричні пози, жести та міміку, візуалізував тілесність та сексуальність як невід'ємні складові екзистенції особистості. Саме завдяки такому підходу художник з допомогою засобів образотворчого мистецтва виразив кризу особистості. Для останнього періоду творчості Е. Шиле характерні спроби самоаналізу шляхом репрезентації низки автопортретів, а їх карикатурність та гротескність відображають стан людської душі у її найбільш яскравих і граничних проявах. Рефлексує над власною ідентичністю, він акцентує соціально-психологічну і психопатологічну грані сприйняття кризи особистості. Дослідники вбачають в автопортретах художника демонстрацію розпаду особистості, появу «синдрому множинної особистості» як свідчення дисоціативного розладу ідентичності

і появу таких патологій як, садизм, мазохізм та нарцисизм.

В емпіріокритицизмі поняття «суб'єкт» і «об'єкт» анулюються, як і межа, що їх розділяла. Що свідчить звільнення від «класичної» моделі суб'єкт-об'єктних відносин. Фігура суб'єкта при цьому розщеплюється на безліч функціональних модусів, які ситуативно імітують ті чи інші функції суб'єкта. Суб'єкт втрачає раціональність як точку опори, перманентно балансує між хаосом і порядком, між життям і смертю. Зникнення межі між суб'єктом та об'єктом – одна із важливих особливостей мистецтва Е. Шиле, оскільки його малюнки не лише вимагають погляду глядача, а й немов би «дивляться у відповідь».

Серед положень концепції особистості як мінливості Я є твердження того, що за своєю внутрішньою природою людина приречена на самотність. Крім того, вона перебуває у складних стосунках сама із собою, своїм «я», з чого виникає її душевна тонкість, нервозність, хвороблива гострота переживань. Для представників «Молодого Відня» подібні твердження узгоджувалися з культом песимізму і самотності, вибудований на філософії А. Шопенгауера, С. Кіркегора, Ф. Ніцше, що набув поширення у свідомості європейців.

Криза ідентичності свідомості і пошуки власного «я» пов'язані і з проблемою нарцисизму, що виявляється в абсолютній і навіть патологічній зосередженості на собі й пасивному сприйнятті зовнішньої реальності та зануреність у стан власної душі. Під впливом Е. Маха Г. Бар вводить термін «не виправне Я» (das unrettbare Ich), що стало ключовим поняттям кризи: роз'єднаність, хаотичність, ціннісний вакуум.

Наукова новизна. У статті вперше у вітчизняній гуманістиці розглядається феномен віденського модерну в оптиці філософії емпіріокритицизму Е. Маха.

Висновки. Світогляд митців віденського модерну складається в діапазоні між ілюзорністю і матеріальністю світу, яка була представлена у філософії емпіріокритицизму Е. Маха. Концепція чуттєвого сприйняття Е. Маха онтологічною основою віденського імпресіонізму, представники якого зображують у своїх творах не стільки предмети, а скільки враження і комплекси чуттєвого сприйняття, усвідомлюючи своє власне Я, як сукупність вражень. Такий підхід дозволив митцям віденського модерну подолати непорушний чуттєво-матеріальний світ натуралістів і

відобразити мінливу, плинну гаму світу відчуттів. Саме завдяки імпресіонізму на перший план виходить колір, де переривчасті штрихи, розмитість ліній і самого зображення, його «плинність», відсутність чітких контурів створюють ефект «ефемерності буття». Концепція особистості як мінливості «Я», сформульована Е. Махом, набула поширення у віденському модерні, як у середовищі письменників і поетів, так і художників і стала однією із засад їх творчості. Віденський модерн з допомогою різних художніх засобів репрезентує цей кризовий стан як соціуму, так і окремої особистості. Варто зауважити, що криза особистості, яка є однією із центральних тем неklasичної європейської філософії в цілому і осмислюється по-різному представниками її напрямів. У віденському модерні криза особистості та ідентичності супроводжувалася естетичним ескапізмом у сферу гранично еротизованого мистецтва, пов'язаного з «ноюю чуттєвістю» і новим розумінням тілесності, що відповідало пошукам художниками «Я».

Література

1. Art In Vienna 1898-1918: Klimt, Kokoschka, Schiele And Their Contemporaries, Phaidon Press, Year: 1975, 260 p.
2. Haller R. Gibt es eine österreichische Philosophie? Wissenschaft und Weltbild. 1979 31 (3), 173–181S.
3. Haller R. Studien zur Österreichischen Philosophie. Variationen über ein Thema. Amsterdam, 1979. 194 pp. S. 1, 22, 79, 109, 125, 166–167.
4. Hall S. Introduction: Who Needs “Identity”? / Questions of Cultural Identity. Ed. By Hall & P. de Gay. L.: Sage, 1996. P. 1–17.
5. Daviau D. G. Der Mann von Übermorgen. Hermann Bahr 1863-1934 Hardcover. 1984. 279 s.
6. Mach E. The Analysis of Sensations, and the Relation of the Physical to the Psychical (Classic Reprint) Paperback. 2012. 398 p.
7. Mach E. Knowledge and Error. 1976. 432 p.
8. Sigmund K. Exact Thinking in Demented Times. The Vienna Circle and the Epic Quest for the Foundations of Science. 2017. 464 p.

9. Schmutzer E. Relativitätstheorie aktuell. Ein Beitrag zur Einheit der Physik. Frankfurt Deutsch Harri, 1981. 232 s.

10. Шевченко О. Т. Модерн Густава Клімта: реалізація нових цінностей художньої творчості/ Культурологічний альманах, №2, 2023. С.321-325.

11. Федь В. А. Модерн як парадигма філософської і художньої культури. Слов'янськ, 2002. 134 с.

References

1. Art In Vienna 1898-1918: Klimt, Kokoschka, Schiele And Their Contemporaries. (1975). Phaidon Press [in English].
2. Haller, R. (1979). Gibt es eine österreichische Philosophie? Wissenschaft und Weltbild, 31 (3), 173–181 [in German].
3. Haller, R. (1979). Studien zur Österreichischen Philosophie. Variationen über ein Thema [in German].
4. Hall, S. (1996). Introduction: Who Needs “Identity”? Questions of Cultural Identity, 1–17 [in English].
5. Daviau, D. G. (1984). Der Mann von Übermorgen. Hermann Bahr 1863–1934 Hardcover [in German].
6. Mach, E. (2012). The Analysis of Sensations, and the Relation of the Physical to the Psychical (Classic Reprint) Paperback [in English].
7. Mach, E. (1976). Knowledge and Error [in English].
8. Sigmund, K. (2017). Exact Thinking in Demented Times. The Vienna Circle and the Epic Quest for the Foundations of Science [in English].
9. Schmutzer, E. (1981). Relativitätstheorie aktuell. Ein Beitrag zur Einheit der Physik. Frankfurt Deutsch Harri [in German].
10. Shevchenko, O. T. Modernism of Ghustav Klimt: Realisation of New Values of Creativity. Culturological Almanac, 2, 321–325 [in Ukrainian].
11. Fed, V. A. (2002). Modernism as Paradigm of Philosophical and Artistic Culture. Sloviansk [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 08.04.2024
Отримано після доопрацювання 09.05.2024
Прийнято до друку 20.05.2024*